

Laurence Louër, Sünniler ve Şiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi

cev. Barış Özkul

İstanbul: İletişim Yayınları, 2022, 253 sayfa.

ISBN 9789750533457

BETÜL YURTALAN*

Kökenleri İslam'ın ilk asırlarına dayanan Sünniler ve Şiiler arasındaki ihtilafı konu edinen bu kitap, Laurence Louër tarafından Fransızca olarak yazılmış ve ilk defa 2017 yılında yayımlanmıştır. Kitap 2020 yılında Ethan Rundell tarafından *Sunnis and Shi'a: A Political History* adıyla İngilizce'ye çevrilmiş, Türkçe tercümesi de İngilizce'si üzerinden yapılmıştır.

Felsefe ve sosyoloji eğitimi almış olan Louër, doktorasını uluslararası ilişkiler alanında tamamlamıştır. Ortadoğu'da kimlik siyaseti ve etnik azınlıklar konularının yanı sıra Körfez ülkeleri ve Arap-İsrail sorunu üzerine araştırmalar yapan yazar, 2004-2009 yılları arasında Fransa Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Ortadoğu politikaları konusunda danışmanlık yapmıştır. Çeşitli disiplinlerdeki eğitim geçmişi ve dış ilişkiler konusundaki uzmanlığı kanaatimizce yazarın konuya farklı perspektiflerden bakmasını sağlamış, tespit ve tahlillerine derinlik kazandırmıştır. İletişim Yayınları'nın Politika Dizisi'nde yer alan kitabın, başta uluslararası ilişkiler, ilahiyat, siyasal bilimler, sosyoloji ve antropoloji gibi alanlar olmak üzere Sünnî-Şii ilişkilerine, çağdaş İslamî akımlara, Ortadoğu'daki siyasi ve dinî gelişmelere ilgi duyan geniş bir okuyucu kitlesine yönelik olduğunu ifade etmek mümkündür.

Yazarın kitaptaki temel argümanı Sünnî-Şii ihtilafının yüzyıllar boyunca siyasi bağlama göre bazen canlandığı bazen de sönümlendiğidir (s. 12). Louër, dinî-itikadî yönü olduğunu kabul etmekle birlikte bu ihtilafı siyasetin daima başat etken olduğu düşüncesini merkezde tutarak hem erken dönemi hem de çağdaş Ortadoğu gelişmelerini değerlendirmiştir. Yöneticilerin ve yönetilen grupların siyasi ihtiyacına göre dinî ve mezhebî dokt-

* Arş.Gör.Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi / Research Assistant (Ph.D.) Hitit University, Faculty of Divinity, ORCID 0000-0003-3594-8427 betulyurtalan@hitit.edu.tr

DOI: 10.26570/isad.1325168 • Geliş/Received 15.03.2023 • Kabul/Accepted 05.05.2023

Atıf/Citation Yurtalan, Betül, "Laurence Louër, Sünniler ve Şiiler: Bir İhtilafın Siyasi Tarihi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 50 (2023): 159-164.

rinlerin değişim ve gelişim gösterdiğini örnekler üzerinden vurgulamıştır. Bilindiğı üzere, Sünniler ile Şii'lerin en temel ayrışma noktası imamet meselesidir. İmamet ya da hilafet siyasî bir mesele olmakla birlikte Şii gelenekte inancın temel birleşenlerinden biri haline getirilmesi dolayısıyla itikadî bir içerik de kazanmıştır. Dolayısıyla Sünnî-Şii ilişkilerinin ilk dönemden itibaren birbiriyle iç içe geçen dinî-mezhebî ve siyasî boyutları söz konusu olmuştur. Yazar, bu dinamikleri anlaşılır kılmak için çalışmasında iki katmanlı bir yaklaşım benimsediğini ifade etmektedir. Birincisi, Sünniler ve Şii'lerin genel bir tarihini, hilafet tartışmasının başlangıcından itibaren günümüze kadar geçen süre içerisinde yaşanan bütün önemli gelişmelerle birlikte sunmaktır. İkincisi ise siyasal alanın Sünnî-Şii ayrımıyla yapılandırıldığı birçok ulusal konfigürasyona ilişkin tarihsel ve sosyolojik bir araştırma yürütmektir (s. 12-13). Bu yaklaşım çerçevesinde yazar, bir girişin ardından kitabını iki kısım olarak kurgulamış her bir kısmı çeşitli bölümlere ayırmıştır.

Kitabın “Siyasetle Din Arasında” başlıklı birinci kısımda Louër, İslam'ın ilk asrından günümüze kadarki hilafet tartışmasının genel seyrini Sünnî ve Şii gruplar üzerinden takip etmiştir. Sünnî ve Şii tarihini, siyasî gerilimlerle birlikte iki mezhebin birbirleriyle ilişki ve mücadelelerini merkeze alarak işlemiştir. Doktrinleri, ibadet pratikleri ve iktidarla ilişkileri bakımından hem Sünnilik hem de Şii'liğin homojen bir yapıya sahip olmadığına dikkat çekmiştir (s. 17). Birer şemsiye kavram olarak kabul edilebilecek olan Sünnilik ve Şii'lik, çeşitli alt fırkalara ayrıldığı gibi tarih boyunca değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Yazarın bu çeşitliliğı ve dinamik süreci göz önünde bulunduran bakış açısının oldukça önemli olduğuna işaret etmek gerekmektedir. Nitekim yazar, kitap boyunca değişim süreçlerini genel hatlarıyla ortaya koymaya çalışmış, her iki mezhebin başta hilafet meselesi üzere siyasî yaklaşımını hem kendi içlerindeki denge değişimlerini hem birbirleriyle ilişkilerini merkezde tutarak değerlendirmiştir.

Louër, kitabın birinci kısmında her iki geleneğin hilafete yaklaşımlarını ortaya koymuş, imamet krizi ve gaybet döneminin Şii gelenekte ne gibi gelişmelere yol açtığı ve sufilik-Şii'lik ilişkisi gibi hususları ele almış; Safevîler ve Osmanlılar dönemleri ile iki devlet arasındaki mücadelenin sürece etkisini konu edinmiştir. Bir taraftan da yönünü doğuya çevirerek Bâbü İmparatorluğu döneminde Hint alt kıtasındaki gelişmelere değinmiştir (s. 52). XVIII. yüzyıl sonundan itibaren Batı'daki gelişmelere yetişmeye çalışan ve emperyalizmle mücadele eden müslüman dünyada bir Sünnî-Şii uzlaşısının görülüp görülmediğini tartışmış ve ortak noktası müslüman birliğı olan İslamcılık akımına odaklanmıştır (s. 54-59). Yazar hem Sünnî hem de Şii topluluklar arasında ulus-devlet düzenine alternatif bir panislamcı dünya görüşünün ortaya çıkışını değerlendirmiş ancak netice itiba-

riyle ulusal sınırları aşan birleşik bir İslam devleti kurma projesinin artık gündemde olmadığını ifade etmiştir (s. 97). 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi ve sonrasında yaşanan gelişmelerin ise Sünnî-Şii ilişkileri açısından oldukça önemli bir dönüm noktası olduğuna dikkat çekmiştir. Louër'e göre bu süreç, aynı zamanda panislamcılıktan mezhepçiliğe geçişi ifade etmektedir. Artık herkes kendi Müslümanlık tarzını mutlaklaştırmaya ve başka insanların ya da toplumların inançlarını yaşama tarzını itibarsızlaştırmaya çalışmaktadır (s. 99).

Yazar "Mezhep Farklılığıyla Baş Etmek" başlıklı ikinci kısımda sırasıyla Irak, Bahreyn, Pakistan, Suudi Arabistan, İran, Yemen ve Lübnan'ı konu edinmiş ve Sünnî-Şii ayrımının bu ülkelerin siyasi yapılandırılmalarındaki belirleyiciliğine ilişkin tarihsel ve sosyolojik değerlendirmelerde bulunmuştur. Söz konusu ülkelerin çağdaş dönemdeki durumlarını kitabı yazdığı 2017 yılına kadar değerlendirmiştir. Ele aldığı ilk ülke olan Irak'ın Sünniler ile Şiiiler'i hem ayırıştıran hem de birleştiren kadim bir fay hattında yer aldığına dikkat çeken Louër, bu fay hattının Sünnî ve Şii dinî grupların yanı sıra devlet ideolojisi ve kimlik olarak da iki geleneği karşı karşıya getirdiğine dikkat çekmiştir. Ona göre Irak Devleti günümüzde hâlâ bu bölünmeyle baş edebilmiş değildir (s. 129). Yazar, Bahreyn'in ise nüfusun çoğunluğu Şii olmasına rağmen Sünnî azınlığın kontrolünde olan bir ülke olduğuna dikkat çekmiştir (s. 143-155). Güney Asya'da ise İslam'ın senkretik bir yapı arz ettiğini, Sünniler ile Şiiiler'in bölgede nispeten bir arada barış içinde yaşadığını dile getiren Louër, 1990'lardan itibaren Pakistan'da durumun değiştiğine ve bölgede radikal Sünnî ve Şii örgütlerin kanlı mücadeleler yaşamasını senkretizmden mezhepçiliğe geçiş olarak değerlendirmiştir (s. 157). Yazar, bölgedeki gelişmeleri ele alırken başta Ahmediler olmak üzere farklı grupların resimdeki yerini de tartışmıştır. Dolayısıyla yazarın Sünnî-Şii ilişkilerini ele alırken diğer mezhep ve gruplarla ilgili etkenleri de göz önünde bulundurduğunu ifade etmek gerekmektedir.

Louër, diğer Ortadoğu ülkelerinden farklı olarak Yemen'in siyasi liderlerinin XVIII. yüzyıldan itibaren çeşitli sebeplerle Sünnilik ile Zeydilik arasında uzlaşmaya teşvik ettiklerini belirtmiştir. Zeydiliğin doktriner katılıktan uzak olmasının ve çeşitli yönleriyle bazen Şii bazen de Sünnî düşünceye yakın durmasının bunu kolaylaştırdığını dile getirmiştir. Yemen iç savaşının ise bölgede Zeydî kimliğin yeniden tanımlanmasında büyük bir etkisi olduğuna, özellikle Hüsiler ile birlikte Zeydiliğin yeniden Şiileştirildiğine dikkat çekmiştir. Yazar, kitabını yazdığı 2017 yılında Yemen'deki sürecin henüz tamamlanmadığını, tamamlanacak gibi de durmadığını ifade etmiştir (s. 205). Günümüzde Yemen'deki çatışmaların sürüyor olması yazarın öngörüsünü tasdik etmektedir. Louër, Lübnan'da ise Sünnî-Şii ayrımının uzun zamandır hıristiyanlarla müslümanlar arasındaki ilişki-

ler etrafında belirlenen daha genel bir meselenin gölgesinde yer aldığına, ancak Lübnan iç savaşıyla (1975-1990) beraber bu durumun değiştiğine dikkat çekmektedir. Savaşla birlikte Şii'ler siyasî denklemin merkezine yerleşmiş, Sünnî-Şii bölünmesi siyasal alanı düzenleyen temel hadiseye dönüşmüştür (s. 207).

Louër, kitabı boyunca Sünnî-Şii ilişkilerine dair pek çok hususa değinmesine rağmen vurguladığı iki temel nokta bulunmaktadır: Birincisi, Sünniler ve Şii'lerin genellikle birbirlerini taklit ettikleri bir rekabet (*mimetic rivalry*) ilişkisinde olduklarıdır. Yazarın burada ifade etmek istediği husus, iki gelenek arasındaki rekabetin bir farklılaşma sebebi olduğu gibi zaman zaman da taklit vesilesi olmasıdır. Başta tefsir ve fıkha yaklaşımlar olmak üzere ilmi sahada birbirinden etkilenme durumlarına işaret etmekle birlikte, Safevîler'in Osmanlı'nın bir ayna imgesi olarak kurulmasını da siyasî örnek olarak sunmaktadır. Yazarın bu vurgusunun kitabın önemli iddialarından biri olduğunu ifade etmek mümkündür. Sünnî-Şii mücadelesi hem Sünnî hem de Şii geleneğin diğerine muhalefet üzerinden kendilerini tanımlama ve konumlandırmalarında oldukça belirleyici bir unsur olmuştur. Sünnî hilafet anlayışının Şii gelenekteki imamet anlayışının eleştirisi üzerinden gelişmesi bunun en bariz örneklerinden biridir. Yazarın da işaret ettiği gibi, Safevîler'in, Osmanlı Devleti'nin resmî Sünniliğine tam anlamıyla yanıt verebilen bir resmî anlayış geliştirebilmek için ezoterik bir Şii tavrıdaysa ulemanın rasyonalist Şii'liğini benimsemeleri de bu durumun bir örneğidir. Dolayısıyla bu muhalefetin bir taraftan her iki geleneğin kendi yapısını şekillendiren bir yönü de bulunmaktadır.

Louër'in vurguladığı ikinci temel husus ise, Sünnî-Şii münasebetlerinin azınlık-çoğunluk ilişkilerine özgü birçok klasik özellik taşımasıdır. Louër'e göre Şii'ler bir demografik azınlıktır ve çoğunluk oldukları yerlerde bile ya marjinal bir konuma itildikleri ya da kurumlardan bütünüyle dışlandıkları için siyasî azınlık konumunda olmuşlardır. Sünniler ise demografik azınlık oldukları yerlerde bir topluluk olarak örgütlenmekte zorluk yaşamışlardır (s. 229-230). Bu vurguyla beraber yazar, iki mezhep arasındaki ilişkide sosyolojik ve siyasî dengelerin belirleyiciliğini öne çıkarmıştır. Çağdaş dönemdeki Sünnî-Şii ilişkilerinde de bu sosyolojik unsurların etkisine dikkat çekmiştir. Yazarın Sünnî-Şii ilişkilerinin çok yönlü yapısına ve sosyolojik boyutuna yaptığı vurguların yeni araştırmacılara alan açması bakımından da oldukça önemli olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Louër, iki mezhep arasındaki mücadelenin azınlık-çoğunluk ilişkisi, kimlik, toplum-devlet ilişkisi gibi boyutlarına genel hatlarıyla değinmişse de bu hususları derinlemesine analiz edecek olan yeni araştırmalar, meseleye farklı boyutlar kazandıracaktır.

Sünnî-Şii ilişkilerinin tarihi oldukça uzun bir sürece karşılık gelmesinin yanı sıra Louër'in de vurguladığı gibi çok boyutludur. Bu mücadelenin tarihsel arka planını sunarak günümüzdeki genel durumunu ortaya koymak oldukça zor bir iştir. Yazarın, bu ihtilafın tarihini ve güncel durumunu başarılı bir biçimde ortaya koyduğunu ifade etmek gerekir. Kitapta Sünnî-Şii ihtilafının tarihi seyri genel bir şekilde özetlenmişken çağdaş dönem daha kapsamlı bir değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Genel resmin özetinin başarıyla sunulması, derinlemesine incelenebilecek bazı meselelere yüzeysel bir bakışı kaçınılmaz olarak beraberinde getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında kitabın ikinci bölümünün daha doyurucu olduğu ifade edilebilir. Öte yandan yazarın değerlendirmelerinde sosyoloji ve uluslararası ilişkiler birikiminin izlerini görmek mümkündür. Günümüz Ortadoğu'sunda ve bundan sonraki süreçte Sünnî-Şii ilişkilerinin ne kadar belirleyici olduğu; siyasi, mezhebî ve sosyolojik yönleriyle işlenmiştir. Dolayısıyla kitabın Ortadoğu'nun geleceğine projeksiyon tutan bir yönü de bulunmaktadır. Bu sebeple söz konusu kitabın, Sünnî-Şii ilişkileriyle ve Ortadoğu'daki gelişmelerle ilgilenen farklı disiplinlerden kimseler için faydalı bir başvuru kaynağı niteliğinde olduğunu söyleyebiliriz.

Louër, kitabında Fransızca ve İngilizce çağdaş araştırmalara müracaat etmiştir. Kitabın erken dönemin kısa bir özet ve değerlendirmesinden sonra daha ziyade çağdaş dönem odaklı olduğunu düşündüğümüzde bu durum anlaşılır olmaktadır. Kitabın girişinde yer alan mezhep merkezli Ortadoğu haritasının okuyucu açısından oldukça faydalı olduğuna işaret etmek yerinde olacaktır. Bu sayede kitabın özellikle ikinci kısmında ayrıntılı olarak bahsedilen ülkelerin coğrafi konumlarını hatırlamak ve mezhebî dağılımlarını görmek mümkün olmaktadır. Kitabın sonunda, Hz. Muhammed'in 632 yılındaki vefatından 2016'ya uzanan bir önemli olaylar kronolojisine yer verilmiş olması da hayli yararlıdır.

Burada işaret edilmesi gereken bir husus ise Türkçe çevirideki bazı problemlerdir. Mütercimim Arapça kökenli olmakla birlikte hem İngilizce hem de Türkçe'de yerleşik hale gelen bazı kavramları yaygın kullanıma uygun olmayacak şekilde kullandığı dikkat çekmektedir. Bu durum kitabın akıcılığını bozmakta ve okumayı zorlaştırmaktadır. Mesela Türkçe'de çok yaygın bir kullanımı olan "imamet" (İng. imamate) kavramı "imamlık" olarak tercüme edilmiştir (s. 12, 22, 37, 107). İmamlık kavramı tercümede, imametnin yanı sıra mezhep adı olan "İmâmiyye"ye de karşılık gelecek şekilde kullanılmıştır ki bunun yanlış bir kullanım olduğunu ifade etmek gerekir. Ayrıca aynı mezhebi ifade etmekte olan İmâmiyye ve İsnâaşeriyeye terimlerinin tercümede sıklıkla "Onikiciler" (s. 27) veya "Onikicilik" (s. 27, 42) olarak da ifade edildiği görülmektedir. Kanaatimizce bunun yerine kavramların aslına sadık kalınması daha isabetlidir. Kitabın İngilizce ter-

cümesinde Arapça terimlerin ve şahıs isimlerinin İngilizce transliterasyona göre yazılması (mesela *mihna*, *hilafet Allah*, *vilaya*, *Abdullah ibn Saba*) ve bunların Türkçe transliterasyona geçirilmeden kullanılmış olması da dikkat çeken hususlardan biridir. Bu terimlerin ve şahıs isimlerinin de Türkçe transliterasyona uygun olarak güncellenmesi kanaatimizce kitabı daha anlaşılır ve akıcı hale getirecektir. Ayrıca kitapta bazı çeviri hataları da bulunmaktadır. Mesela imamları yedi ile sınırlandıran, dolayısıyla on iki imamı kabul etmeyen İsmâîlîler, hatalı bir şekilde “Onikici İsmâîlîler” olarak nitelendirilmiştir (s. 161). Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, yeni baskı öncesinde tercümenin özellikle kavramsal açıdan alanın uzmanları tarafından titiz bir şekilde tashih edilmesi bir tavsiye olarak sunulabilir.